

TATAR LİNGVO KÜLTÜRÜNDE HALI ve KİLİM

Fiaridia TAGİROVA*

ÖZ

Türk halklarının kültüründe halının çok önemli rol oynadığı malumdur. Halının ve halıcılığın tarihi, gelişimi, gelenekleri, halıların türleri vs. üzerine yapılmış pek çok araştırma da bunu göstermektedir. Tatar halkının bu geleneğine bakıldığında ise durumun farklı olduğu görülmektedir. Halıcılığın Tatar halkında gelişimine dair bilgilere sadece tarih, etnografi, ağız araştırmaları vb. konulara yazılmış hizmetlerde rastlanabilir. Özellikle yapılan araştırmalar bulunmadı. Halının bilimsel araştırma konusu olmamasının objektif nedenleri, Tatar halkında bu geleneğin Anadolu, Azerbaycan, Türkmenistan, Dağıstan'da ve başka Türk bölgelerinde olduğu gibi sanat yüksekliğine ermemesinde olabilir. Tatar halkında eskide halıcılık olduğu malumdur. Sonraki devirlerde bu gelenek büyük bir transformasyon geçirmiş, tekniği, malzemeleri, aletleri v.s. değişmiş, daha çok gündelik kullanım için basit eşya üretme işine dönüşmüş, ama önemini hiçbir zaman yetirmemiştir. Halı hayatın önemli unsuru olmuş ve doğal olarak onunla ilgili bilgi dilde yansımıştır. Dilin söz varlığını, frazeoloji, deyim ve atasözleri, halk edebiyatının türlü janrlarını inceleme halının hayatta oynadığı rolü anlamak için bol bilgi veriyor. Tatar yazı dilinde ve ağızlarda 'halı', 'kilim', 'yaygı' kavramlarını adlandırmak için birçok sözcük kullanılmaktadır. Yaptığımız araştırmadan anlaşıldığı üzere, onların semantikleri bazen yakın ya da eşit olabilir, ama lingvo kültür açısından farklılık gösterir. Örneğin, келәм 'halı' kelimesinin somut anlamlarının dışında dilde 'düz yüzey', 'temiz yüzey', 'yumuşak yüzey', 'bir şeyin kalın katmanı' vb. anlamları oluşmuştur. Zaten halı Tatar kültüründe türlü dönemlerde iktidar, yüksek sosyal statü, zenginlik, ev, rahatlık ve başka birçok kavramın simgesi olmuştur. 'Halı' anlamında bazen kullanılan палас sözcüğünde bu anlamlar yok. Tatar dilinin bu alanına ve başka el sanatlarına ait söz varlığını toplama, sistemleştirme, lingvo kültür açısından inceleme ve değerlendirme işlerine devam edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: *Kültür, Dil, Lingvokültür, Tatar dili, Halı, Söz varlığı.*

*Doç. Dr.– Tataristan Bilimler Akademisi, Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü, Lexikografi Bölümü

e-posta: feride2412@mail.ru / ORCID:0000-0002-4081-6456

Makale Türü: Araştırma bildirisi / DOI: <https://doi.org/10.32704/akmbaris.2022.163>

Makale Gönderim Tarihi: 30.04.2021 / Makale Kabul Tarihi: 26.12.2021

Tagirova, Fiaridia (2022). "Tatar Lingvo Kültüründe Halı ve Kilim" Arış, Haziran/ Aralık - Sayı:20-21, s. 74-82.

ABSTRACT

CARPET AND RUG IN TATAR LINGVO CULTURE

It is a well-known fact that carpet plays a very important role in the culture of Turkic peoples. Numerous studies on its history, development, as well as the traditions of carpet making, types of carpets etc. prove this fact. When we consider this tradition of the Tatar people, it is seen that the situation is different. The information concerning the development of carpet weaving of the Tatar people can be found in history, ethnography, dialect studies, etc. However, no specific studies were found. The objective reasons why the carpet is not a subject matter of scientific research may be that this tradition among Tatar people did not reach the level of art, as in Anatolia, Azerbaijan, Turkmenistan, Dagestan and other Turkish regions. It is known that Tatar people used to have carpets and carpet weaving in the past. In the following periods, this tradition underwent a great transformation, its technique, materials, tools, etc. changed, it turned into a job of producing simple items for daily use, but it never lost its importance. Carpet became an important element of life and naturally the information about it was reflected in the language. The study of the vocabulary of the language, phraseology, idioms and proverbs and various genres of folk literature provides a lot of information for understanding the role that carpet plays in life. Many words are used to name the concepts of 'carpet', 'rug', 'cover' in the Tatar written language and dialects. Our research shows that their semantics may sometimes be close or equal, but differ in terms of linguistics. For example, apart from the direct meanings of the word келәм 'carpet', such meanings as 'flat surface', 'clean surface', 'soft surface', 'thick layer of something' etc. are formed in the language. In fact, the carpet was the symbol of power, high social status, wealth, home, comfort and many other concepts in Tatar culture in various periods. The word палас, which is sometimes used in the meaning of 'carpet', does not have these meanings. The work on the collection, systematization, study and evaluation of the vocabulary of this field of the Tatar language and other handicrafts should be continued.

Keywords: *Culture, Language, Linguoculture, Tatar language, Carpet, Vocabulary.*

1. TATARLARDA DOKUMACILIK VE HALICILIĞIN DURUMU

Halıcılık geleneği Türk halkları için ortak bir değerdir. Tatar halkının yaşamında da halılar ve kilimler eskiden beri büyük bir önem taşımıştır. Türk halklarında halının ve halıcılığın tarihi, gelişimi, gelenekleri, halıların türleri vs. üzerine yapılmış pek çok araştırma vardır. Tatar halkının bu geleneğine bakıldığında ise durumun farklı olduğu görülmektedir. Halıcılığın Tatar halkında gelişimine dair bilgilere sadece tarih, etnografi, ağız araştırmaları v.b. konulara yazılmış hizmetlerde rastlanabilir. Onların da sayısı sınırlıdır ve genelde makalelerden ibarettir¹. Direkt konuya ait araştırmalar bulunmamaktadır. Halının bilimsel araştırma konusu olmamasının objektif nedenleri, Tatar halkında bu geleneğin Anadolu, Azerbaycan, Türkmenistan, Dağıstan'da ve başka Türk halklarında olduğu gibi sanat yüksekliğine ermemesinde olabilir. Yine de dokumacılık şu veya bu biçimde çağımıza kadar ulaşmıştır. Bu gelenek büyük bir transformasyon geçirmiş, tekniği, malzemeleri, aletleri v.s. değişmiş, daha çok gündelik kullanım için basit eşya üretme işine dönüşmüş olsa da önemini hiçbir zaman yitirmemiştir.

Çağımızda Tatarlarda düz, havsız dokumalar yaygındır. En çok yapılan ve kullanılan ürünler ufak kumaş parçalarından dokunmuş yolluklardır (Fotoğraf 1-3). Renkli kumaş parçalarından örülmüş yuvarlak paspaslar da aynı derecede yaygındır (Fotoğraf 4). Bu türlerin köylerde daha çok olsa da şehirlerde de seyrek denmeyecek sayıda vardır. Ayrıca halka açık mekanların iç deseninde milli stil veren süs olarak kullanımı artmaktadır.

1 F.Ş. Safina, 'Beloye Branoye Tkaçestvo v Rayonah Zakazanya', İz İstorii Kulturi i Bita Tatarskogo Naroda i Yego Predkov, Kazan, 1976, s. 147-150. F.Ş. Safina, 'İzüçeniye Tkaçestva i Tkaney Astrahanskih Tatar (Po Materialam Astrahanskogo Gosudarstvennogo İstoriko-arhitekturnogo Muzeya-Zapovednika)', İz İstorii Kulturi i Bita Tatarskogo Naroda i Yego Predkov, Kazan: İYLİ im. G.İbragimova KNTs RAN, 1992, S. 73-80 v.s.

Günümüzde seyrek bulunan daha bir ürün olarak ihlamur ağacının soymuğundan dokunmuş hasırı göstermek lazım. Birçok yerde, mesela, Rusya'nın Ulyanovsk ili Karsun ilçesinde köyünde, onları dokuma işi XX. yüzyılın 70'li yıllarına kadar devam etmiştir (Fotoğraf 5-6).

Gerçek kilimler dokumaya geldiğimizde, o gelenek kaybolmak üzere olduğunu söylemek zorundayız. Günümüzde kullanımda olan hazır kilimlere rastlanabilir. Onlar genelde en geç XX. yüzyılın 70'li yıllarında yapılmıştır. Tataristan'ın Minzele ilçesi Kuyan köyünde (Fotoğraf 7) ve Minzele ilçesinin Bikbau köyünde yapılan başka bir kilim (Fotoğraf 8) örnek olarak verilebilir.

Havlı dokuma geleneği günümüzde pek kalmamıştır. Ama son yıllarda Tataristan'da kilim ve halı dokuma sanatını yeniden kalkındırma çabaları görülüyor. Mesela, Tataristan'ın Minzele ilçesi Tüben Tërkermen köyünün Kültür merkezinde özel halıcılık grubu toplanmış ve (Fotoğraf 9) Tataristan'ın Zey ilçesi İmenlebaş köyünün Kültür merkezinde de kilim dokuma işini devam ettirmeye çalışılıyor (Fotoğraf 10). Tataristan'ın Aznakay ve Aktanış ilçelerinde ve Başkurdistan'ın Tatarlar yaşayan bazı ilçelerinde (mesela, Miyeke ilçesinin Satıy köyünde) de gelenek devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

2. TATAR DİLİNDE DOKUMACILIK VE HALICILIKLA İLGİLİ KELİMELER VE KAVRAMLAR

2.1. Dil açısından

Tüm Türk halkların kültüründe büyük bir yer tutan dokumacılık ve halıcılık ile ilgili söz zenginliğini inceleme de lingvo kültür açısından önemlidir. Dil, halkın kültürünü oluşturan unsurların birisi, daha doğrusu başka unsurların dayandığı temel olan ana unsurdur. Diğer yandan da dil milletin gelişimi sürecinde yaşadığı tarihi, kazandığı bilgiyi, ürettiği fikiri vs. kendisinde toplayıp sakladığı hazinedir. Aynı zamanda dil, o hazinenin taşıyıcısıdır. Bu fonksiyonu ayrıca dilin maddi kısmı – kelimeler ve deyimler yerine getiriyor. Bir milleti diğerinden ayıran, sadece ona has olan özellikleri sembolleşmiş, kodlanmış şekilde tam söz varlığında saklanmaktadır. Tam bunun için söz varlığı araştırmaları önemlidir.

Tatar dilinde konuyu dil açısından ele alan özel hizmetler çok az sayıdad². Dokumacılıkla ilgili terimlerin çok küçük bir kısmı 'Tatarça-Rusça Tukuçılık hem Tegüçelek Atamaları Süzlege³ adlı özel sözlükte yansıtıldı. Biz 'Tatar Dilinde Halıcılık ve Dokuma Terimleri' başlıklı makalede terminolojiye ait halıları dokuma tekniği, kullanımı, malzemesi, bezekleri, formu vb. nitelikleri bakımından belirleyen sözcükleri incelemiştik⁴. Onların eş ve benzer anlamlı sözcüklerini ve fonetik varyantlarını, somut anlamlarını, çokanlamlılık ve eş anlamlılık gibi en önemli semantik niteliklerini ele almıştık. Bu bildirimizde ise konuya ait söz varlığının lingvo kültür özelliklerine ışık tutmak istiyoruz. Bunun için sözcüklerin deyim ve ata sözlerinde, halk edebiyatının çeşitli türlerinde kullanımını, mecazi ve sembolik anlamlarını, tarihi ve kültür içeriğini, edebi eserler için sanatsal potansiyelini açıklamaya çalıştık.

Tatar yazı dilinde ve ağızlarda 'halı', 'kilim', 'yaygı' kavramlarını adlandırmak için birçok sözcük kullanılmaktadır. Onlar anlam, stil, görev açısından farklıdır. Bu makalede sadece 'келәм', 'палас' ve 'жәймә' kelimelerinin frazeolojide, deyim ve atasözlerinde, halk edebiyatının türlü janrlarında yansımaları, edebiyatta kullanımını inceledik.

2 R.K. Rehimova, "Hönerçelek Atamalarının Terceme Edebeyatta Kullanılışı hem Süzleklerde Bireleşe", *Voprosı Leksikologii i Leksikografii Tatarskogo Yazıka*. Kazan: İYLİ im. G.İbragimova KFAN SSSR, 1976, S. 52-64; Z.R. Sadiykova, 'Tatar Söyleşlerinde Tukuçılık hem Şel Beyleü Eşlere Belen Beyleneşle Ülçeu Atamaları', *Tvorçeskiye Svyazi Kazanskoy Lingvistiçeskoj Şkolı: Materialı Mejdunarodnoy Nauçno-praktičeskoj Konferentsii, Posvyaşyonnoy 80-letiyu Mirfatiha Zakıyevıça Zakıyeva* (Kazan, 2008 g.). – Kazan, 2010. – 167-170 b.; Rehimova, R.K. v.s.

3 *Tatarça-Rusça Tukuçılık hem Tegüçelek Atamaları Süzlege*, Kazan: TEHŞİ, 2018. – 208 b.

4 F.İ.Tagirova, O.N. Byatikova 'Tatar Dilinde Halıcılık ve Dokuma Terimleri'. *Arış VII* (2012): 122-129.

2.2. Konunun geleneklerde ve halk edebiyatına yansımaları

Konuya kavramlar ve ait kelimeler eskiden beri Tatar halk edebiyatında yer almıştır. Örneğin, XIX. yüz Tatar aydını Kayum Nasıyri'de böyle bir ata sözü getirilmiştir: Ике дәрвиш бер паласка сыяр, ике падиша жир йөзенә сыймас. К.Насыйри (İki derviş bir kilime sığar, iki padişah yeryüzüne sığmaz).

Manilerde de örnekler bulunuyor:

Ак каенга элөп куйдым

Алмалы паласымны.

Өзелөп сөйдем, белөп сөйдем

Айрылып каласымны.

Ак кауына асывердим

Безекли килими.

Deli gibi sevdim, bile bile sevdim

Ауры каласағımı.

Ак өмә элөп куйдым

Асалы паласымны.

Өзелөп сөйдем, тик белмәдем

Аерылып каласымны.

Misafir odasına asıverdim

Безекли килими.

Deli gibi sevdim, ama bilemedim

Ауры каласағımı. v.s.

Bulmacalarda da rastlanır:

Зур палас төбөндә йомры калач (Күк, ай). (Büyük kilimin dibinde yuvarlak ekmek var (Gökyüzü, Ay));

Яшел палас өстендә сары йомгак тәгәри (Чирәм, каз бәбкәсе). (Yeşil kilimin üzerinde sarı yumak yuvarlanıyor (çimen, kaz yavrusu)).

Eve değerli, beklenen misafirler geldiğinde ve ayrıldığında onlara saygı yüzünden yere yolluk serme eskiden kalma gelenektir ve bugünde yaşamaktadır. Юлыгыз – ак жәймә! (Tam tercümesi: Yolu-nuz ak yaygı (olsun)!) sözü de 'İyi yolculuklar' anlamında kullanılır. Düğün sırasında gelinin ilk kez damadın evine girdiğinde eşige halı döşeme de bunun yansıması olarak devam ediyor.

'Татарлар арасында элек киленнәрне һәм кияүләрне арбап, теләк әйтеп каршылау йоласы була. ... Ул килен каршылаганда егетнең апасы яки олы жиңгә тарафыннан әйтелә.

Котлы аягың белән,

Таймас табаның белән,

Келәмгә бас, киленчәк,
 Мендәргә бас, киленчәк.
 Чүмергәнең май булсын,
 Балаларың бай булсын.
 Кош-кортларың мул булсын,
 Мал-туарың уң булсын...⁵

(Eskide Tatarlarda gelinlere ve damatlara hoş geldin dileyerek karşı alma geleneği vardı. ... Gelin geldiğinde bunları damadın ablası ya da yengesi söyler.

Uğurlu ayağınla, Kaymaz tabanınla,
 Kilime bas, gelincik,
 Yastığa bas, gelincik.
 İçtiğin yağ olsun,
 Çocukların zengin olsun,
 Kuşların bol olsun,
 Hayvanların iyi olsun...).

Юлыгызга ак жәймә! (Tam tercümesi: Yolunuza ak yağdı!) sözü de ‘Hoş geldin!’, ‘Uğurlu olsun!’ anlamında kullanılmaya devam ediyor:

Соң булса да уң булсын! (Килен керәсе урынга келәм жәя). Юлларыгызга ак жәймә! И.Юзеев. (Geç olsun da güç olmasın! (Gelinin gireceği yere halı yayıyor). Yollarınıza ak yağdı! İ.Yuzeyev). Юлларыңа ап-ак жәймә, хәерле юл! Бу дөнъяда юллар авыр, түземле бул. З.Хәким. (Yollarına ap-ak yağdı, hayırlı yolculuk! Bu dünyada yollar zor, sabırlı ol. Z.Hekim).

Bu deyim zamanla değiştiğini de görebiliriz. Mesela, şu örneklerde ‘geldiğine-gittiğine önem veren, iyi dilekte olan yok’ gibi ironik anlamlar eklenmiş:

Ләкин тормыш синең алда ак палас кына жәеп тормый шул. Ж.Кәлимуллин (Ама hayat senin önüne hep beyaz kilim serermiyor. С.Kelimullin). Мондый кунак киләсен белгән булсам, юлга келәмнәр жәеп куйган булып идем. Р.Вәлиев (Böyle bir misafir geleceğini bilseydim, yola beyaz halılar serecektim. R.Veliyev).

Аунı deyim olumsuz anlamda, ‘git, kaybol, defol’ anlamında da kullanılabilir:

Син әллә аңардан башка яши алмабыз дип уйлыйсыңмы? Китсен, юлына – ак жәймә! И.Юзеев (Onsuz yaşayamayız mı zannettin? Gitsin, – yoluna ak yağdı! İ.Yuziyev). Дошман тынды – рәхмәт төшсен, Дус-иш китте – ак жәймә! И.Биектаулы (Düşman dindi – teşekkür ediyorum, Eş dost gitti – ak yağdı! İ.Biyektaulı).

5 R.M. Möhemmetcanov, *Başkortstan İk Buıy Tatarlarının Yola İcatı*, Kazan: TEHSİ, 2021, B. 186.

2.3. Konu ile ilgili sözcüklerin dilde ve edebiyatta kullanımı.

Çağdaş dilde bu sözcükler frazeolojinin oluşumunda kullanmaya devam ediyor ve edebiyatta da yansıyor. Mesela,

- аягы астында палас (келәм, чүпрәк) булу (tam tercümesi: ayagi altında paspas (paçavra) olmak) ‘alçalmak, birisinin her istediğini yapmaya hazır olmak’:

... аны һәр көн, һәр мизгел күрер өчен, ул кызның аяк астында келәм булып ятарга да риза. Р.Габделхакова (... onu her gün, her an görebilmek için o, kızın ayagi altında paspas olmaya da razıydı. R.Gabdelhakova);

- келәм асты уеннары (tam tercümesi: halı altı oyunları) ‘entrikalar, hasır altı edilen, belli etmeden çevirilen işler’:

... келәм асты уеннарыннан яхшы хәбәрдар Камил абзый. Н.Нәжми ... entrikalardan çok iyi haberdardır Kamil amca;

- келәмгә бастыру (чакырты) (tam tercümesi: halıya bastırmak (halıya çağırmak) ‘yöneticinin eli altındaki birisini paylaması’:

Беренче секретарь Кушаев Иван Мөхәмәтовичны келәмгә бастырды. Х.Камалов. (Parti komitesi sekreteri Kuşayev İvan Muhammetoviç’i halıya bastırdı. H.Kamalov). Жыелышны яптылар. Хәләфне келәмгә чакырдылар. Х.Ибраһим. (Toplantıyı kapattılar. Halef’i halıya çağırdılar. H.İbrahim) v.s.

Edebiyatta kullanımına dayalı olarak kelimelerin dilde oluşan mecazi ve sembolik anlamlarını açıklayabiliriz. Mesela, edebi eserlerde ‘келәм’ kelimesi şu anlam ve fonksiyonlarda geliyor.

- Benzetme:

Тау итәгендә, үзәнлектә, яшел келәм жәйгән кебек, кырлар, болыннар күренә. Г.Әпсәләмов. (Dağın eteğinde, yeşil halı serilmiş gibi, tarlalar, çayırar gözüktüyor. G.Epselamov). Тирә-якка күз салсаң, әйтерсең лә, жир йөзенә ап-ак, тип-тигез келәм япканнар. Б.Арысланов. (Etrafa göz atan, sanki yeri bem-beyaz, düm-düz halı ile örtmüşler. B.Arıslanov). Әнә Киек Каз Юлы, ука читле келәм төсле булып күкне иңләп яткан. А.Гыйләжев. (İşte orada Samanyolu, sırma kenarlı yolluk gibi gökyüzünü enlemesine yayılmış. A.Gıylecev);

- Bir şeyin kalın katmanı:

Калын келәм жәйгән кебек йомшак мүк белән капланган сазлык аяк астында әкрен генә тирбәлергә тотынды. Г.Әпсәләмов (Kalın halı yayılmış gibi yumuşak yosunla kaplı bataklık ayağımız altında sallanmaya başladı. G.Epselamov). ... нарат энәләреннән туқылган хуш исле келәмгә ятып тагын хыялларга биреләбез...А.Гыйләжев (... çam yapraklarından dokunmuş hoş kokulu halı üzerinde uzanıyor ve hayale dalıyoruz... A.Gıylecev);

- Kar katmanı:

Кыш үзенә ак келәмен жәйде. Р.Гафаров (Kış kendi beyaz halısını yaydı. R.Gafarov).

- Hav gibi sıkı ve bir yükseklikte olan bitki katmanı:

Көннәр тагын да жылына төште, юллар кипте, яр буйларына, ишегалларына бәбкә үләннәре калкып чыкты. Тау итәкләренә яшел келәм жәелде. Г.Галиев (Havalar daha da ısındı, yollar kurudu,

dere kenarlarında, avlularda madıma kuç uç verdi. Dağ eteklerine yeşil halı yayıldı. G.Galiyev);

- Düz renkli yüzey:

Күк йөзе – зәңгәр келәм. Г.Рәхим (Gök yüzü – mavi kilim. G.Rehim). Су юллары, су буйлары Яшел жәймә, ефәк келәм... Ф.Гыйззәтуллина (Su yolları, su kenarları Yeşil yaygı, ipek halıdır... F. Gızzetullina);

- Çok renkli yüzey:

Төрле төстә хәтфә келәм, Биткә оча пәрәвезләр, Дөнья тагын көзгә кергән. З.Якупова (Renkli renkli kadife halı, Yüze ağlar uçuyor, Dünya yine güze girmiş. Z.Yakupova);

- Hafif örtü:

И, кайтасы килә балачакка, Яланаяк басып келәм – чыкка. Йөгәрәсе иде дөнья буйлап, Кояш нурын алып кочакка. Р.Мөхияр (Ah, dönesim geliyor çocukluğuma, Çıplak ayakla çiy – kilim üzerinden geçip. Koşmak isterdim dünyaya Güneş ışınlarını alarak kucağıma. R.Möhiyar). Кояшның кичке нурларыннан ерак офык итәгенә кызгылт келәм ябылган. С.Зыялы (Akşam güneşinin ışınlarından uzaktaki ufuğun eteğine kırmızımsı kilim örtülmüş. S.Zıyalı);

- Çeşitli unsurlardan oluşan şey:

Истанбул урамнарын берәз әйләнеп йөри башлагач, симметриясе бөтен жирендә дә сакланып бетмәгән чуар, матур зур келәм белән чагыштыра башлыйсың аны. Б.Рәхимова. (İstanbul'un sokaklarında biraz dolaşınca onu, bazı yerlerde simetrisi tutulmayan büyük rengarenk güzel halıya benzetmeye başlıyorsun. B.Rehimova). Тамчы тама-тама күл булып. Кар бөртеге жыела-жыела сил булып. Парчалардан, бәлки, әдәби келәм туар. Г.Хөсәенов. (Damla damlaya-damlaya göl oluşturur. Kar tanesi uğıla uğıla çığ olur. Parçalardan belki edebi kilim doğar. G.Höseyenov);

- Çok büyük ve karmaşık yapılı şey:

Ялгышмасам, Мәхмүт Галәү тетралогиясеннән кала мондый олы әдәби “келәм-тукумаларны” бүтән тукучы булмады бугай. Р.Сверигин. (Yanılmıyorsam, Mehmüt Galeü hariç kimse bunun gibi büyük edebi ‘halı-dokumaları’ dokumadı gibi. R.Sverigin) v.s.

Bu kelimelerin semantiki durmadan değişıyor, somut anlamları da, mecazi, ilişkişel anlamları gelişımeye devam ediyor. Yeni kelimeler türetiminde de yer alıyor.

Yeni kelime türetiminde de kullanımı:

a) topluluk isimleri:

- келәм-палас halı-kilim: Егерме сәгать колхозда эшләр, келәм-палас тукуп, шәл бәйләр, ул өч баласын да сау-сәламәт итеп үстерә. Р.Батулла;

- келәм-түшәк halı-döşek: Ләкин инде тәрәзә кашагаларына эленгән пәрделәр дә, мич тирәсендәге савыт-саба, келәм-түшәк тоташ яңа икән. В.Имамов;

- келәм-юрган halı-yorgan: Аннары жир өстенә келәм-юрганнар жәйделәр, учак яктылар, чәй кайнатырга куйдылар. М.Галәү;

- келәм-жәймә halı-yaugı: Ә Ираннан сәүдәгәрләр өзелми, ак төрекләргә корал, келәм-жәймәләр, жимешләр, савыт-сабалар китерәләр, ә биредән ашлык алып китәләр... М.Хәбибуллин;

- келәм-пәрдә halı-perde: Жиһазлар, келәм-пәрдәләр – барысы да заманча, затлы. Р.Габделхакова. Mobilya, halı-perdeler – herşey modern, pahalı. R.Gabdelhakova v.s.

b) terimler: келәм тиреашары ‘böcek türü’ v.s.

Bu işimizde Tatar dilinin halı ve halıcılıkla ilgili sadece birkaç kelimenin özelliklerini gözden geçirdik. Yine de yaptığımız araştırmaya dayanarak bazı sonuçlara varmak mümkündür.

Sonuç

- Halının ve halıcılığın tüm Türk halkları gibi Tatar halkı hayatında da önemli yer tuttuğunu dil araştırmaları da göstermektedir;

- Dil aktif söz varlığına ait olduğu için, konuya ait kelimeler dilin tüm stillerinde, kelime türetme, terim oluşturma vb. amaçlarda kullanılmaktadır. Onların somut ve mecazi, ilişkisel anlamları da gelişmeye devam ediyor;

- Somut anlamları ile eşit olan sözcükler lingvo kültür açıdan aynı değildir. Örneğin, келәм ‘halı’ kelimesinin ‘düz yüzey’, ‘temiz yüzey’, ‘yumuşak yüzey’, ‘bir şeyin kalın katmanı’ v.b. anlamları oluşmuştur ve yaygındır, ‘палас’ sözcüğünde ise bu anlamlar yoktur. Zaten halı Tatar kültüründe türlü dönemlerde iktidar, yüksek sosyal statü, zenginlik, ev, rahatlık ve başka birçok kavramın simgesi olmuştur. Ama bu içerik ‘палас’ sözcüğü ile ilgili değildir.

- Tatar dilinin bu alanına ve başka el sanatlarına ait söz varlığını toplama, sistemleştirme, lingvokültür açısından inceleme ve değerlendirme işlerine devam edilmelidir.

KAYNAKÇA

Alekseyevsk Sanatsal Dokuma Fabrikası, Erişim 29 Nisan, 2022. <https://alextkach.ru/legenda>

İsenbet N., *Tatar Telenen Frazеologik Süzlege*. İke Tomda. I A – K. Kazan: Tat.kit.neşr., 1989, 496 b.

İsenbet N., *Tatar Telenen Frazеologik Süzlege*. İke Tomda. II L – H. Kazan: Tat.kit.neşr., 1990, 366 b.

Möhemmetcanov R.M., *Başkortstan İk Buyı Tatarlarının Yola İcatı*, Kazan: TEHSİ, 2021, 228 b.

Rehimova R.K., ‘Hönerçelek Atamalarının Terceme Edebeyatta Kullanılışı hem Süzleklerde Bireleşe’, *Voprosı Leksikologii i Leksikografii Tatarskogo Yazıka*, Kazan, 1976, S. 52-64.

-----, R.K., *Tatarça-Rusça Tukuçılık hem Tegüçelek Atamaları Süzlege*, Kazan: TEHSİ, 2018. – 208 b.

Safina F.Ş., ‘Tkatskiye Stanı Tatar’, *İz İstorii Kulturu i Bıta Tatarskogo Naroda i Yego Predkov*, Kazan, 1976, S. 99-105.

-----, F.Ş., ‘Beloje Branoye Tkaçestvo v Rayonah Zakazanya’, *İz İstorii Kulturu i Bıta Tatarskogo Naroda i Yego Predkov*, Kazan, 1976, S. 147-150.

-----, F.Ş., ‘İzüçeniye Tkaçestva i TkaneyAstrahanskıh Tatar (Po Materialam Astrahanskogo Gosudarstvennogo İstoriko-arhitektturnogo Muzeya-zapovednika)’, *İz İstorii Kulturu i Bıta Tatarskogo Naroda i Yego Predkov*, Kazan: İYLİ im. G.İbragimova KNTs RAN, 1992, S. 73-80.

-----, F.Ş., *Tkaçestvo Tatar Povoljya i Urala*, Kazan: Fen, 1996, 205 s.

Sadıykova Z.R., ‘Tatar Söyleşlerinde Tukuçılık hem Şel Beyleü Eşlere Belen Beyleneşle Ülçeü Atamaları’, *Tvorçeskiye Svyazi Kazanskoy Lingvistiçeskoy Şkolı: Materialı Mejdunarodnoy Naučno-praktičeskoy Konferentsii, Posvyaşçyonnoy 80-letiyu Mirfatiha Zakiyeviça Zakiyeva (Kazan, 2008 g.)*. – Kazan, 2010, B. 67–170

Tagirova F.İ., O.N. Byatikova ‘Tatar Dilinde Halıcılık ve Dokuma Terimleri’. *Arış VII (2012): 122-129.*

Tataristan’ın Minzele ilçesi Tüben Tekermen Köyünün Kültür Merkezi, Erişim 29 Nisan, 2022. https://vk.com/wall-68890717_3872

Tataristan’ın Zey ilçesi İmenlebaş Köyünün Kültür Merkezi, Erişim 29 Nisan, 2022. <https://vk.com/club131136445>